

Nevera po česky. Česká a slovenská prekladateľská škola pri románe Cormaca McCarthyho *No Country for Old Men*

Miroslava Gavurová

Inštitút anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
miroslava.gavurova@unipo.sk

Kľúčové slová: štylistika prekladu, vernosť prekladu, voľnosť v preklade, dobová prekladateľská norma, slovenská prekladateľská škola

Key words: stylistics of translation, fidelity in translation, freedom in translation, contemporary translation standard, Slovak school of translation

„... není možno, a ani záhodno, psát návod k překládání“
Jiří Levý¹

1 Úvod: štýl a štylistika v preklade

Hoci je názov tohto príspevku alúziou na komédiu Juraja Jakubiska *Nevera po slovensky*, vo svojej analýze sa chceme zamerať na otázky vernosti a „nevery“ v kontexte prekladu. Tento text je súčasťou výskumu, ktorý možno priradiť k **štylistike prekladu**. Tá skúma štýl v procese prekladu a najbližšie má k **porovnávacej štylistike** (Popovič, 1983b, s. 268). Od porovnávacej štylistiky sa štylistika prekladu líši tým, že pri výskume ekvivalentnosti prekladu s originálom nielen:

a) sleduje korešpondenciu medzi štýlmi, resp. štýlovými jednotkami jazyka prekladu a jazyka originálu (ako to robí porovnávacia štylistika), ale takisto

b) analyzuje výrazové posuny medzi štýlom originálu a štýlom prekladu (Popovič, 1983b, s. 268).

Štýl a štylistika sú vo vzťahu k prekladu prítomné vo viacerých translatologických konceptoch, ktoré vo svojich prácach predstavil jeden z najvýznamnejších slovenských translatológov – Anton Popovič (Popovič, 1975, 1983). Ide napr. o koncept výrazového idiolektu prekladateľa, poetiky prekladateľa či štýlu prekladu.² Podľa A. Popoviča bolo zavedenie termínu štýl do štúdia procesu prekladu špeciálnym vkladom východoeurópskeho prístupu k teórii prekladu (Gromová – Müglová – Munková, 2019, s. 20³). V tomto duchu aj A. Popovič postuluje požiadavky na prípravu prekladateľov umeleckých textov. Tá by mala „obsahovať lingvistickú a literárno-komunikačnú zložku, ktoré by sa stretli v priesečníku **centrálnej, štylistickej prípravy**“ (Gromová – Müglová – Munková, 2019, s. 19, zvýraznila M. G.). A. Popovič volá po potrebe „vyváženosti medzi východiskovým a cieľovým jazykom so smerovaním k centrálnej štylistickej príprave“, ktorá má byť od začiatku súčasťou štúdia odboru prekladateľstva (Gromová – Müglová – Munková, 2019, s. 20).

¹ Levý (1983, s. 41).

² V Popovičových prácach sa výrazový idiolekt prekladateľa chápe ako „štylistika prekladateľa, súbor ustálených štylistických návykov a schopností prekladateľa, ich realizácia v texte prekladu“ (Popovič, 1983, s. 167). Poetika prekladateľa je poetický idiolekt realizovaný na výrazovom pláne ako systém prekladateľových individuálnych výrazových odchýlok či posunov, ktoré charakterizujú tvorivý subjekt prekladateľa (Popovič, 1983, s. 165). V rámci štýlu prekladu Popovič hovorí o štylistickom modeli v preklade, makroštylistike i mikroštylistike prekladu, štylistických operáciách v preklade či štylistickej interpretácii v preklade (Popovič, 1983, s. 187–194).

³ Autorky citujú nasledujúci zdroj: POPOVIČ, A. (1983): From J. Levý to communicational didactics of literary translation. In: W. Wills – G. Thome (eds.): *Translation theory and its implementation in the teaching of translating and interpreting*. Saarbrücken: Gunter Narr Verlag, s. 98–104.

Štylistická pripravenosť prekladateľa je teda v procese prekladu kľúčová, pretože umožňuje dodržať korešpondenciu medzi štylovými jednotkami východiskového a cieľového textu, nastaviť nevyhnutné (konštitučné) posuny a zabrániť nežiaducim, negatívnym posunom voči východiskovému textu. Štylistická pripravenosť vybaví prekladateľa potrebnou vnímavosťou voči štylistickým nuansám východiskového textu, ktoré by mali byť zachované (alebo vykompenzované na iných miestach) v cieľovom preklade. A práve v súvislosti so štylistickými špecifikami východiskového textu a ich adekvátnou transformáciou do cieľového textu sa do popredia dostávajú otázky vernosti a voľnosti v preklade. Tieto otázky štylistiku prekladu zaujímajú, lebo do pojmu vernosti a presnosti prekladu treba zahrnúť voľbu výrazových prostriedkov. A to je predovšetkým otázka štylistická (porov. Peciar 1952 – 1953, s. 159).

2 Vernosť prekladu verzus voľnosť v preklade

Podľa slovenskej translatologičky J. Rakšányiovej je binárna opozícia vernosť verzus voľnosť naivná až insitná a je postavená „na vode“, lebo nikto nedokáže definovať, čo je „verné“ alebo „voľné“ a aké jazykové, štylistické či pragmatické kritériá by vystihli tieto kategórie. Preto je podľa nej logickejšia a argumentačne pevnejšia požiadavka lojality prekladateľa k textu, autorovi a čitateľovi (Rakšányiová, 2010, s. 62).

S konceptom lojality prekladateľa k textu, autorovi či čitateľovi pracoval už Cicero v 1. storočí pred n. l., keď načrtol opozíciu doslovného prekladu (*ut interpretes*) a voľného prekladu (*ut orator*):

1. Pri metóde *ut interpretes* sa rešpektujú a ponechávajú vlastnosti východiskového textu a neberie sa ohľad na virtuálneho čitateľa a jeho očakávania či na konvencie v cieľovom prostredí, jeho kultúre a literatúre – hovorí sa o retrospektívnom preklade.

2. Odlišnou metódou je metóda *ut orator*, pri ktorej je v centre pozornosti príjemca a preložený text sa musí čítať tak ľahko, akoby bol napísaný v jazyku príjemcov. Práve túto metódu považoval Cicero za jednoznačne správnu. Táto metóda vedie k prospektívnemu prekladu alebo prekladu z pohľadu cieľového textu (Rakšányiová, 2010, s. 62).

Ako ukazuje tabuľka 1, túto dvojpoľovosť možno premietnuť aj do modernejších súvislostí:

Cicero	Moderné chápanie	Orientácia	Teória
<i>Ut interpretes</i>	retrospektívny preklad	lingvistická	ekvivalencie
<i>Ut orator</i>	prospektívny preklad	funkčná	skoposu

Tabuľka 1 Dichotómia koncepcií prekladu (Rakšányiová, 2010, s. 63)

Aj napriek istému skepticizmu voči otázke vernosti prekladu sa adekvátnosť prekladu definuje ako vernosť originálu v preklade, ako štylistická translačná ekvivalencia v preklade (Popovič, 1983, s. 195). Súčasne sa však pripúšťa, že ideálna vernosť ani voľnosť nejestvuje, lebo rozdiely medzi štruktúrou východiskového a cieľového jazyka si vyžadujú posuny na jazykovej a tematickej rovine prekladu, tzv. štylistické posuny (Popovič, 1983, s. 195).

Možnosť zachovať vernosť závisí podľa J. Šebestu (a jeho prekladateľských skúseností s ruštinou a angličtinou) od viacerých faktorov. Zachovať vernosť originálu nemožno vtedy, ak východiskový text nie je dostatočne kvalitný alebo ak ide o encyklopedickú literatúru, ktorá sa pri preklade vyznačuje špecifickými črtami. Ďalším faktorom je príbuznosť či rozdielnosť výrazových prostriedkov východiskového a cieľového jazyka. Šebesta sa tiež nazdáva, že voľnosť, typická pre českú prekladateľskú školu, je odôvodnená a oprávnená. Bez voľnosti by niekedy mohol preklad vyznieť krkolomne, ťarbavo a sucho. Ale súčasne v tom treba zachovať mieru, aby namiesto prekladu nevznikla len akási variácia na tému (Šebesta 2010, s. 64–65).

Nasledujúce úvahy však motivoval najmä dojem, ktorý panuje v odbornej i laickej verejnosti na Slovensku: že česká prekladateľská škola⁴ je lepšia ako slovenská (Šebesta, 2010, s. 59). Traduje sa, že české preklady sú čitateľnejšie, pútavejšie, že čeština má lepšiu jazykovú pripravenosť na preklad. Slovenský prekladateľ J. Šebesta však namieta, že v tomto presvedčení je aj kus mýtu a všetko závisí od konkrétneho príkladu a od kritérií posudzovania. Na základe vlastných pozorovaní J. Šebesta konštatuje, že české preklady sú síce čitateľnejšie, ale slovenské preklady sú zasa vernejšie (Šebesta, 2010, s. 59).

Naproti tomu slovenská prekladateľská škola sa – v intenciách Cicerovho *ut interpretes* – výraznejšie pridržiava východiskového textu, niekedy, žiaľ, až na úkor kvality cieľového textu, teda na úkor záujmov a potrieb adresáta, ktorými sú zaujímavosť, príťažlivosť či plynulosť cieľového textu (Šebesta, 2010, s. 59).

V tabuľke 2 sa porovnávajú základné tendencie v oboch prekladových kontextoch.

Český preklad	Slovenská prekladateľská škola
Dôraz na plynulosť a pútavosť textu, menej na vernosť východiskovému textu.	Viac sa pridržiava východiskového textu.
Viac pretlmočenie myšlienky než text.	Väčší dôraz na text.
Prekladateľ používa výrazy a formulácie zaužívané v domácej literatúre.	Prekladateľ sa snaží vystihnúť autorov štýl, poetiku, výrazové prostriedky.
Zohľadnenie potrieb a záujmov adresáta či prekladateľa.	Zohľadnenie formálnej i obsahovej stránky východiskového textu.
Riziko: občas vypustené slová, pozmenené vety, register.	Riziko: hypnóza originálu, na úkor čítavosti textu.

Tabuľka 2 Porovnanie tendencií v českom preklade a v slovenskej prekladateľskej škole

J. Šebesta svoje konštatovanie stavia na analýze českého a slovenského prekladu kníh Stephena Hawkinga *Stručné dejiny času* (v češtine *Stručná historie času*) a *Vesmír v orechovej škrupinke* (v češtine *Vesmír v kostce*). Na základe svojej analýzy dospel k nasledujúcim zisteniam: český preklad je pútavejší, používa výrazy, spojenia a formulácie zaužívané v domácej literatúre; sú v ňom však občas vypustené slová či pozmenené vety. Slovenský preklad tejto knihy sa naproti tomu viac pridržiava východiskového textu, a to v otázke pretlmočenia obsahu i jeho formálneho vyjadrenia. Prekladateľ do slovenčiny sa snažil vystihnúť autorov štýl, poetiku, výrazové prostriedky, niekedy však až do tej miery, že preklad je pod hypnózou originálu (Šebesta, 2010, s. 60–61).

Podobne vychádza z porovnania český a slovenský preklad Kerouacovho románu *On the Road*. Český preklad *Na cestě* je preložený tzv. obecnou češtinou, takže „pekne to plynie, pekne to odsýpa z úst, a to je ‚akože‘ dobre“ (Kořínek, 2020, s. 112). Lenže, ako ďalej pripomína O. Kořínek, originál nie je veľmi slangový, je skôr neutrálny (Kořínek, 2020, s. 112), takže v tomto ohľade český preklad neodráža originál.

Podľa J. Šebestu je totiž pre českú prekladovú školu prvoradým cieľom plynulosť a pútavosť textu (aby sa text vnímal ako pôvodina); typický je pre ňu posun od vernosti autorovi k zohľadneniu potrieb a záujmov adresáta (a občas aj prekladateľa). Menší dôraz sa kladie na vernosť originálu – a to v otázke zachovania autorovho štýlu či dôslednom pretlmočení obsahu. Väčší dôraz sa kladie na pretlmočenie myšlienky než na text; viac sa zohľadňuje zmysel výpovede než jeho textová artikulácia (Šebesta, 2010, s. 60), azda na spôsob Cicerovho konceptu (*ut orator*).

Vo svojej analýze chceme overiť, či sa uvedené zistenia potvrdia aj pri porovnaní českého a slovenského prekladu románu Cormaca McCarthyho *No Country for Old Men* (2005). Americký spisovateľ Cormac McCarthy totiž vo svojom románe vykresľuje charakter

⁴ Termín používa J. Šebesta (2010) v alternácii s termínom *česká prekladová škola*. K termínu *česká prekladateľská škola* porov. ďalej.

jednotlivých postáv aj prostredníctvom rozličných registrov a variet angličtiny. Jeden z protagonistov, šerif Ed Tom Bell, používa hovorovú juhoamerickú angličtinu. Na druhej strane, ďalší protagonista, nájomný vrah Anton Chigurh, hovorí výlučne spisovnou angličtinou (standard English), čím autor ilustruje Chigurhovu nekompromisnosť a až psychopatickú dôslednosť v zabíjaní.

Predtým než pristúpime k samotnej analýze, pozrieme sa krátko na niektoré postuláty v kontexte oboch národných prekladových literatúr, najmä na tie, ktoré sa týkajú prekladu nespisovných prvkov, ale aj otázky vernosti či voľnosti prekladu. Tu poznamenávame, že kým v slovenskom kontexte pracujeme s konceptom slovenskej prekladateľskej školy, v českom kontexte sa priamo o prekladateľskej škole nehovorí.⁵

2.1 Slovenská prekladateľská škola

Zásady slovenskej prekladateľskej školy zafinoval J. Ferenčík (1982, s. 50–70). Okrem piatich zásad uvádza aj pravidlo „neprekладаť regionálny dialekt originálu akýmkoľvek konkrétnym regionálnym dialektom slovenčiny, aby nedošlo k nežiaducemu posunu umeleckého zámeru“; namiesto toho radí „použiť štylizovaný dialekt vytvorený ‚ad hoc‘ alebo, v krajnom prípade, citátové prvky či vysvetľujúce vsuvky.“ (Ferenčík, 1982, s. 55). Práve toto pravidlo sa snažil slovenský prekladateľ McCarthyho románu Ján Gavura dodržať.

Zo spomínaných zásad je vo vzťahu k analyzovanému románu osobitne relevantná zásada formálnej totožnosti, ktorá požaduje zachovať formálne prvky, ktoré sú nositeľom akejkoľvek funkcie (Ferenčík, 1982, s. 62). Keďže dištinkcia medzi nespisovnými a spisovnými prvkami bola vo východiskovom texte funkčná, prekladateľ sa usiloval využiť jazykové prostriedky štandardnej, resp. bežnej variety slovenčiny (Slančová – Sokolová, 1994) na všetkých jazykových úrovniach – zvukovej, morfolologickej, syntactickej, lexikálnej a stylistickej. Jeho stratégiu prekladu južanskej americkej formy angličtiny sme analyzovali v skoršom príspevku (Gavurová, 2016).

Použitie subštandardnej variety slovenčiny v tomto slovenskom preklade sa ukázalo ako možné a funkčné. A to aj napriek tomu, že v slovenských translatologických prácach sa traduje názor, ktorý vyjadril už J. Ferenčík: nespisovné prvky originálu často prekladateľa stavajú do neriešiteľnej situácie, keďže je známe, že regionálny dialekt je prevoditeľný len improvizovanou substitúciou ad hoc a sociálne dialekty v slovenčine podľa neho takmer úplne chýbajú. Prekladateľ si preto uvedomuje oveľa výhodnejšiu situáciu českých prekladateľov, ktorí majú k dispozícii tzv. obecnú češtinu, ucelený rečový systém, ktorý umožňuje pri neporovnateľne nižšej námahe dosiahnuť oveľa vyššiu expresivitu a umeleckú presvedčivosť najmä dialógových pasáží (Ferenčík, 1982, s. 65–66). Možno práve na základe takéhoto konštatovania, jeho následného tradovania, ale i praxe zaužívanej v českých prekladoch (porov. ďalej) vznikol aj spomínaný mýtus o lepších českých prekladoch.

2.2 Pohľad českej translatológie na vernosť/voľnosť prekladu

Postoj českej translatológie k potrebe vernosti a voľnosti prekladu nie je jednotný. V dichotómii voľného a verného prekladu je podľa Levého rozhodujúca opozícia všeobecného a jednotlivého/jedinečného. **Verný** preklad sa upína na zvláštne, jedinečné momenty; preto pripúšťa len výmenu jazykového materiálu a ostatné prvky smerujúce k jedinečnosti zachováva ako súčasť koloritu, často na úkor zrozumiteľnosti, t. j. na úkor všeobecného významu. Naproti tomu **voľný** preklad kladie dôraz na všeobecné; zachováva všeobecný obsah a formu a zavádza substitúciu zvláštneho: za národnú a dobovú špecifickosť originálu dosadzuje národnú a dobovú špecifickosť oblasti, v ktorej preklad vzniká (Levý, 1963, s. 73).

⁵ Dostupné na internete: <<https://www.ptejteseknihovny.cz/dotazy/ceska-a-slovenska-prekladatelska-skola>> [Cit. 2022-15-07.]

Už O. Fischer svojim žiakom pripomínal, že „preklad musí byť do té miery voľný, aby mohol byť verný“ (Levý, 1963, s. 51). Podľa Kunderu (2006, cit. podľa Štícha, 2019, s. 9⁶) však niet hlúpejšej vety ako bonmot, že preklad je ako žena: buď verný, alebo krásny; lebo preklad je krásny iba vtedy, keď je verný. Verný je však taký preklad, ktorý dokáže čitateľovi sprostredkovať všetko a len to, čo čitateľovi originálu sprostredkúva originál (Štícha, 2019, s. 10). F. Štícha považuje vernosť za jednoznačne pozitívnu hodnotu, na druhej strane však priznáva, že absolútne verný preklad nemôže existovať a že ideálu vernosti sa možno len viac alebo menej priblížiť alebo sa od neho vzdialiť (Štícha, 2019, s. 10). „Na starou otázku ‚Je to správny preklad?‘ je nutné odpovedať ďalšou otázkou ‚Pro koho?‘“ (Štícha, 2019, s. 11).

Otázka vernosti prekladu voči východiskovému textu má do činenia s jazykovou, kultúrnou, literárnou inakosťou východiskového textu. Preto sa tu do kolízie dostávajú dve tendencie. Prvou je fakt, že preklad sa stáva súčasťou literatúry prijímajúceho prostredia, má pôsobiť ako dielo pôvodnej národnej literatúry (Levý, 1963, s. 60). Okrem toho však má preklad ešte svoju špecifickú poznávaciu hodnotu, a to informovať cieľového čitateľa o origináli a o cudzej kultúre. Čitateľ niekedy chce vedieť, že číta preklad, a toto vedomie mu treba poskytnúť zachovaním koloritu. Vtedy sa tento prekladový charakter, táto prekladovosť môže stať estetickou hodnotou (Levý, 1963, s. 60).

V čitateľovi sa teda premietajú očakávania z hľadiska domácich noriem (preklad sa nečíta ako dielo domácej literatúry), ale preklad aj reprezentuje originál, čo je viazané na dobovú predstavu prekladu danú prekladateľskými normami, z hľadiska nasýtenosti cudzími prvkami (kategória prekladovosti) (Jettmarová, 2016). Pojem dobovej prekladateľskej normy je dôležitý aj v Popovičovej koncepcii prekladu, pričom A. Popovič ho prevzal od J. Levého. V dobovej prekladateľskej norme sa stretáva vernosť s voľnosťou: dobová prekladateľská norma sa totiž chápe ako „estetický ideál danej epochy, ktorý sa reflektuje v metódach a stratégiách prekladu. Ide vlastne o manévrovací priestor medzi vernosťou a voľnosťou, medzi tendenciami približovania sa originálu a rešpektu k cieľovému príjemcovi a cieľovej kultúre“ (Gromová – Mügllová – Munková, 2019, s. 17). J. Levý rozlišuje **normu reprodukčnú** (požiadavku **vernosti, výstižnosti**) a **normu umeleckosti** (požiadavku krásy) (Levý, 1963, s. 52).

3 Obecná čeština v českém preklade

Vo vzťahu k používaniu obcej češtiny v českej prekladovej literatúre treba pripomenúť, že v českom preklade panoval po 2. sv. vojne vyčistený, puristicky čistý socialistický semiotický priestor; dominoval v ňom aspekt čistej reči a pozitívni hrdinovia hovorili spisovne. Rešpektovala sa tak jedna z téz Stalinovej state, podľa ktorej robotníci rozprávajú zásadne spisovne (Rubáš, 2012). Zhruba do 60. rokov sa v preklade prejavuje značné lipnutie na spisovnej norme jazyka a na vtedajšej štylistickej literárnej norme (Knittlová, 2004, s. 195).

Neskôr však nastala únava z tejto čistoty (Papoušek, 2021), a keďže v preklade nebola taká cenzúra ako v autorskej tvorbe, do prekladu sa čoraz viac dostávala obecná čeština. Hoci zo začiatku sa obecná čeština v prekladoch neakceptovala automaticky, povojnoví prekladatelia majú zásluhy na pozdvihnutí obcej češtiny (Musilová-Olehlová, 2021). Napr. R. Pellar spomína, že ich preklad Salingerovho románu *Kto chytá v žite* (1960) sprvu vydavateľstvo odmietlo ako nekvalitný, lebo v dialógoch používali hovorový štýl (Rubáš, 2012). Avšak práve preklad tohto románu nakoniec zohral dôležitú úlohu v rozvoji hovorovosti českého literárneho jazyka a v ponímaní expresivity, a to nielen v prekladoch, ale aj v pôvodnej tvorbe (Bachledová, 2018, s. 23).

⁶ Autor cituje nasledujúci zdroj: KUNDERA, M. (2006): *Kastrující stín svatého Garty*. Brno: Atlantis.

Ďalším dôvodom na zavádzanie obecnej češtiny do prekladu bolo, že prekladatelia nemali prístup k živému jazyku originálu. Česká prekladová literatúra 60. – 80. rokov sa tak vyznačuje značnou štylistickou voľnosťou, ktorou sa maskuje neznalosť živého jazyka a neznalosť idiómov. Preklad je v českom kontexte ponímaný tak, aby pôsobil suverénne, a táto tradícia je veľmi silná (Nagy, 2021). Podľa Musilovej-Olehlovej (2021) dokonca v posledných desaťročiach do písomných prejavov a do českých prekladov prenikajú nespisovné prvky ešte výraznejšie.

Podľa D. Knittlovej (2004, s. 191) sa dnes v Česku pred prekladom filologickým napospol uprednostňuje funkčný preklad, ktorý je plynulejší, idiomatickejší, čítavejší, pre čitateľa prijateľnejší. V takomto preklade dochádza k syntaktickej prestavbe, hľadajú sa priliehavé kolokácie a obrazy, čo si vyžaduje vcítenie sa do východiskového textu a tvorivú schopnosť prekladateľa. D. Knittlová (2004, s. 193) tiež odkazuje na zistenia svojho skoršieho výskum (Knittlová, 1981), podľa ktorého u českých prekladateľov pragmatický aspekt prevažuje natoľko, že dochádza až k zvyšovaniu expresivity prekladov. Príčiny tohto stavu sú jazykové i extrajazykové. Za extrajazykovú príčinu zvyšovania expresivity v českých prekladoch oproti východiskovému textu považuje Knittlová tendenciu k používaniu „bežnej mluvy a otvoreného vyjadrování“ i v súčasnej pôvodnej tvorbe, ďalej komerčné dôvody a požiadavky vydavateľov.

Za jazykovú príčinu D. Knittlová považuje fakt, že čeština ako morfológicky bohatý jazyk má oproti angličtine oveľa viac morfológických jazykových prostriedkov, ktoré využíva i na vyjadrenie konotácií; má tiež inherentne expresívne lexémy a navyše ešte expresivitu kombinuje so štylistickým využívaním jazykových vrstiev, čím sa štylistický účinok výrazu zvyšuje. Preto pri porovnávaní kontextovo zapojených anglických a českých slov v textoch s nespisovnými jazykovými prostriedkami nachádzame pomerne veľa nezrovnalostí (Knittlová, 2004, s. 192–193). Lebo hoci prekladateľova práca je predovšetkým reprodukčná, čím viac prevláda estetické hľadisko a pragmatický aspekt, nevyhnutne nastupuje hľadisko tvorivé. To však nesmie prehlušiť autorov zámer (Knittlová, 2004, s. 191).

Na základe uvedeného sa potom ako legitímne ukazujú otázky: nakoľko sú (české) preklady štylisticky verné a do akej miery je dôležitý presný prevod štýlu? (Nagy, 2021).

4 Translatologická analýza

Ako sme už avizovali (porov. časť 2), vo svojej translatologickej analýze sa sústredíme na to, ako sa dva typologicky veľmi podobné, a predsa rozdielne jazyky vyrovnali s transformáciou McCarthyho zreteľnej dištinkcie medzi spisovným vyjadrovaním Chigurha a subštandardnými prvkami v reči ostatných postáv. Pri analýze uvádzame najprv východiskový text, potom český a napokon slovenský preklad. **Tučne** sú v úryvkoch zvýraznené nespisovné, resp. subštandardné lexémy; ak zvýraznenie chýba, v texte je prítomný len spisovný register.

1. Prvým analyzovaným úryvkom je dlhšia replika Chigurha z jeho rozhovoru s Wellsom:

Anglický originál:

I ignored him. I paid my bill and I had started to push through the door when he said the same thing again. I turned and looked at him. I was just standing there picking my teeth with a toothpick and I gave him a little gesture with my head. For him to come outside. If he would like to. (McCarthy, 2005, s. 174).⁷

⁷ Všetky nasledujúce pasáže sú citované z východiskového textu (McCarthy, 2005) a jeho českého (McCarthy, 2007) a slovenského prekladu (McCarthy, 2013).

Český preklad:

Nechal sem to plavat. Zaplatil sem účet a už sem byl pomalu ve dveřích, dyž to řek eště jednou. Otočil sem se a podíval sem se na něj. Prostě sem tam stál, šfourel se párátkem v zubech a pak sem na něj kejvnul. Ať de za mnou ven. Jesi chce. (McCarthy, 2007, s. 112).

Slovenský preklad:

Mával som nad tým rukou. Zaplatil som, a už som bol na odchode, keď to celé zopakoval. Otočil som sa a pozrel naňho. Stál som tam, hral sa so špáradlom v ústach a potom som mu kývol hlavou. Pod' von, ak chceš. (McCarthy, 2013, s. 136).

V uvedenom úryvku (i na ďalších miestach) český preklad nerešpektuje, že postava Chigurga hovorí výlučne spisovnou angličtinou; prekladateľ v jeho replike používa prvky obcejnej češtiny, resp. nespisovné prvky. V anglickom origináli sa však nespisovné prvky na tomto mieste nevyskytujú, preto ich nepoužíva ani slovenský prekladateľ. V tomto ohľade je preto slovenský preklad verný originálu, zatiaľ čo český preklad vernosť originálu nezachováva a viac nadbieha očakávaniam českého čitateľa.

2. Nejde pritom o ojedinelý prípad v českom preklade, preklad rozhovoru medzi Chigurhom a Wellsom pokračuje v rovnakých intenciách; český prekladateľ vkladá do pôvodne neutrálnych a spisovných Chigurhových replík prvky obcejnej češtiny.⁸

Anglický originál:

(Ch) *If the rule you followed led you to this of what use was the rule?*

(W) *I dont know what you're talking about.*

(Ch) *I am talking about your life. In which now everything can be seen at once.* (s. 175).

Český preklad:

(Ch) *Jesi tě pravidla, **ktorejch** ses držel, dovedly sem, k čemu ti takový pravidla byly?*

(W) *Ted' nevím, o čem mluvíš.*

(Ch) *Mluvim o tvym životě. **Kterej** ted' máš před sebou jako na dlani.* (s. 113).

Slovenský preklad:

(Ch) *Načo sú dobré pravidlá, keď ťa dovedli až sem?*

(W) *Vôbec netuším, o čom točíš.*

(Ch) *Hovorím o tvojom živote, ktorý sa ti tu odrazu premietol celý pred očami.* (s. 137).

3. V ďalšom pokračovaní spomínaného rozhovoru medzi Chigurhom a Wellsom používa Wells expresívne vyjadrenie (*You piece of shit*), ktorého expresivitu zachoval slovenský i český preklad. Okrem nej však český prekladateľ vkladá aj ďalšie nespisovné prvky do replík Chigurha (porov. zvýraznené české lexémy), ktorý v pôvodine hovorí spisovne.

Anglický originál:

Yes, Chigurh said. They always say that. But they dont mean it, do they?

(W) ***You piece of shit.***

(Ch) *It's not good, Carson. You need to compose yourself. If you dont respect me what must you think of yourself? Look at where you are.* (s. 177).

⁸ Do úryvkov sme vložili aj skratky mien postáv, aby bolo zreteľné, kto hovorí.

Český překlad:

Jo, řekl Chigurh, To říkaj dycky. Ale ve skutečnosti to nechtěj. Nebo jo?

(W) *Zmrde.*

(Ch) *To není na nic, Carstone. Měl by ses sebrat. Dyž si nebudeš vážit mě, co si pak budeš muset myslet o sobě? Dyť se podívej, jak si dopad. (s. 114).*

Slovenský preklad:

Ale hej, povedal Chigurh. To hovoria vždy. Ale nemyslia to naozaj, či áno?

(W) *Zasraný hajzel.*

(Ch) *Nič tým nedosiahneš, Carson. Mal by si sa vzchopiť. Ak si nevážiš mňa, čo si potom musíš myslieť o sebe? Len sa pozri, kam si sa dostal. (s. 138).*

4. Obecná čeština je použita aj v Chigurhových replikách (Ch) v rozhovore s Mossom (M). V tomto úryvku však nastáva aj ďalší posun oproti originálu a zámeru autora. Český prekladateľ nielenže používa nespisovný jazyk v pásme postavy Chigurha (porov. tučne zvýraznené lexémy), ale nerešpektuje ani to, že v origináli postava Mossa používa hovorové výrazy. Český prekladateľ Mossove repliky prekladá nejednotne: raz hovorovou, inokedy spisovnou češtinou (porov. kolokviálne *You aint goin to look for me at all* → spisovné: *Už mě vůbec nebudete muset hledat*), čím opäť stiera rozdiel medzi postavami. Nemožno tu uvažovať ani o kompenzácii v preklade, keď nespisovné prvky na jednom mieste bývajú preložené nespisovnými prvkami na inom mieste. Kompenzácia tu nie je možná preto, že dištinkcia medzi postavami je založená práve na použitom registri vo VJ, teda na opozícii spisovné (tzv. standard English) verzus hovorové (regionálne variety angličtiny).

Anglický originál:

I think I got the wrong number, he said.

(Ch) *You dont have the wrong number. You need to come see me.*

(M) *Who is this?*

(Ch) *You know who it is.*

Moss leaned on the counter, his forehead against his fist.

(M) *Where's Wells?*

(Ch) *He cant help you now. What kind of a deal did you cut with him?*

(M) *I didnt cut any kind of a deal.*

[...]

(Ch) *Do you know where I'm going?*

(M) *Yeah. I know where you're goin.*

(Ch) *You can turn all this around.*

[...]

(M) *You aint goin to look for me at all.*

(Ch) *I'm glad to hear that. You were beginning to disappoint me. (s. 182–185).*

Český překlad:

Asi sem vytočil špatný číslo, řekl.

(Ch) *Ne, nevytočil ste špatný číslo. Měl byste za mnou přijít.*

(M) *Kdo to je?*

(Ch) *Dobře víte, kdo to je.*

Moss se opřel o pult, čelo si podepřel pěstí.

(M) *Kde je Wells?*

(Ch) *Ten už vám nepomůže. Na čem ste se s nim dohodnul?*

(M) *Na ničem sem se s nim nedohodnul.*

[...]

(Ch) *Víte, kam jedu?*

(M) *Jo. Vim, kam jedete.*

(Ch) *Můžete to eště celý otočit.*

[...]

(M) *Už mě vůbec nebudete muset hledat.*

(Ch) *To rád slyším. Pomalu sem z vás začínal bejt zklamanej.* (s. 118–119).

Naproti tomu slovenský prekladateľ sa usiluje dodržať rozdiely medzi príznakovým a nepríznakovým prejavom oboch postáv a ich striedanie. V spomínanej Mossovej replike hovorovú lexému prekladá takisto príznakovým ekvivalentom (*A vôbec ma nebudete musieť hľadať.*)

Slovenský preklad:

Asi mám zlé číslo, povedal.

(Ch) *Nemáte zlé číslo. Mali by ste sa u mňa zastaviť.*

(M) *Kto je tam?*

(Ch) *Vy viete kto.*

Moss sa oprel o pult, päšťou si podoprel čelo.

(M) *Kde je Wells?*

(Ch) *Nepomôže vám. Na čom ste sa s ním dohodli?*

(M) *Na ničom.*

[...]

(Ch) *Viete, kam sa chystám?*

(M) *Hej, viem, de pôjdete.*

(Ch) *Môžete to všetko zmeniť.*

[...]

(M) *A vôbec ma nebudete musieť hľadať.*

(Ch) *To rád počujem. Už som myslel, že ma sklamete úplne* (s. 142–144).

5. V ďalšej analyzovanej románovej situácii Chigurh (Ch) prichádza za majiteľom (M) aktovky s miliónmi. Aj tu sa potvrdzuje, že používanie nespisovných prvkov (obecnej češtiny) je zrejme koncepčnou stratégiou českého prekladateľa, zatiaľ čo slovenský prekladateľ rešpektuje pôvodnú spisovnosť prehovoru tejto postavy.

Anglický originál:

(Ch) *Well. I'd say that the purpose of my visit is simply to establish my bonafides. As someone who is an expert in a difficult field. As someone who is completely reliable and completely honest. Something like that.*

[...]

Chigurh smiled. We have a lot to talk about, he said. We'll be dealing with new people now. There wont be any more problems.

(M) *What happened to the old people?*

(Ch) *They've moved on to other things. Not everyone is suited to this line of work. The prospect of outsized profits leads people to exaggerate their own capabilities. In their minds. They pretend to themselves that they are in control of events where perhaps they are not. And it is always one's stance upon uncertain ground that invites the attentions of one's enemies. Or discourages it.* (s. 251–253).

Český překlad:

(Ch) *No. Řek bych to asi tak, že tahle návštěva má sloužit jako moje vizitka. Vizitka odborníka v hodně **naročným** odvětví. Vizitka člověka, **kerej** je dokonale **spolehlivej** a dokonale **čestnej**. Něco **takovýho**.*

[...]

*Chigurh se usmál. Musíme toho spolu hodně probrat, řekl. Budeme odteď jednat s **novejma lidma**. Už nebudou problémy.*

(M) *Co se stalo s těmi starými?*

(Ch) *Přešli do jiný branže. Na tuhle práci se nehodí **každej**. Vyhlídka na **vysoký** výdělky vede lidi k tomu, že **přeceňujou** svoje schopnosti. [...] **Předstíraj** sami před sebou, že **maj** všechno pod kontrolou, i **dyž** třeba **nemaj**. A **takovej** postoj na nejistý půdě **dycky** láká pozornost nepřítelů. (s. 162–163).*

Slovenský překlad:

(Ch) *Povedal by som, že cieľom mojej návštevy je jednoducho urobiť si meno. Ako expert v náročnom odbore. Ako niekto, kto je stopercentne spoľahlivý a rovnako čestný. Niečo také.*

[...]

Chigurh sa usmial. Máme sa ešte o čom rozprávať, povedal. Odteraz budeme pracovať s novými ľuďmi a nebudú nijaké problémy.

(M) *Čo sa stalo so starými?*

(Ch) *Povedzme, že presedlali na niečo iné. Nie každý je stavaný na tento druh roboty. Vidina nadmerných ziskov vedie ľudí k preceňovaniu vlastných schopností. Popletie im hlavy. Predstavujú si, že majú všetko pod kontrolou, hoci to nie je tak. A keď niekto nestojí pevne na zemi, začne priťahovať pozornosť nepriateľa. Alebo ho popudzovať. (s. 194–195).*

6. Stieranie rozdielu medzi pásmom postavy hovoriacej nespisovne a pásmom postavy, ktorá hovorí spisovne (Chigurh), je azda najviditeľnejšie v dialógu na pumpe. Ten je špecifický tým, že Chigurh výnimočne použije hovorové výrazy, opakujúc nespisovné repliky majiteľa pumpy.

Anglický originál:

***You all gettin** any rain up your way? the proprietor said.*

Which way would that be?

***I seen you was** from Dallas.*

[...] *And what business is it of yours where I'm from, **friendo**?*

***I didnt mean nothin** by it.*

You didn mean nothing by it.

*I was just **passin** the time of day.*

I guess that passes for manners in your cracker view of things.

Well sir, I apologized. If you dont want to accept my apology I dont know what else I can do for you. (s. 52).

Český překlad:

Sprchlo tam u vás aspoň trochu? zeptal se pumpař.

*A kde by to mělo **bejt**, tam u nás.*

*Koukal **sem**, že **ste** z Dallasu.*

[...] *A co je vám do toho, odkud já **sem**, **hombre**?*

*Nemyslel **sem** to nijak zle.*

*Nemyslel **ste** to nijak zle.*

Jenom aby řeč nestála.

A v tom vašem **vidláckym** pohľadu na svet vám to nejspíš pripadá jako slušnost. Už **sem** se vám omluvil, pane. Pokud **mojí** omluvu nechcete přijmout, tak **nevím**, co bych pro vás **eště moh** udělat. (s. 38).

V slovenčine sú niektoré majiteľove repliky spisovné tam, kde sú v origináli nespisovné. Prekladateľ to však vykompenzoval prvkami na inom mieste, takže možno hovoriť o kompenzácii, resp. substitúcii.

Slovenský preklad:

Tak čo, spráchno aspoň tam u vás? opýtal sa majiteľ.

A kde by to akože malo byť?

Všimol som si, idete z Dallasu, nie?

[...] Priateľu, nie je vás nič do toho, odkiaľ idem.

Šak ja som nič zlé nemyslel.

Šak ty si nič zlé nemyslel.

Chcel som byť slušný.

Vy primitívi si asi myslíte, že takto majú vyzerat' dobré spôsoby.

*Prepáčte, pane, **som sa ospravedlnil. Ak nekcete** prijať moje ospravedlnenie, potom fakt neviem, čo mám urobiť.* (s. 45).

Záver

Komparatívna analýza anglického originálu románu C. McCarthyho *No Country for Old Men* a jeho českého a slovenského prekladu ukázala, že slovenský preklad rešpektuje zásady a usmernenia slovenskej prekladateľskej školy. Konkrétne najmä zásadu dobrej slovenčiny a zásadu formálnej totožnosti, ktorá požaduje zachovať formálne prvky, ktoré sú nositeľom akejkoľvek funkcie (Ferenčík, 1982, s. 62). Slovenský preklad funkčne používa spisovné a nespisovné prvky tam, kde sú použité aj v origináli, a odlišuje tak v súlade s autorovým zámerom postavy s odlišným charakterom.

V porovnaní s tým sa český preklad dobre číta, hoci/lebo nadužíva nespisovné prvky v pásme postáv, nerešpektujúc tak jazykovú dištinkciu medzi postavami. Nespisovná varieta jazyka sa v ňom využíva pre repliky všetkých postáv: je tam, kde nemá byť, a tam, kde má byť, chýba. Nivelizuje sa tým funkcia príznakového jazyka, ktorý v českom preklade neplní rolu charakterizačnú. Frapantne sa tak potvrdzuje konštatovanie O. Koříneka, podľa ktorého je obecná čeština v českých prekladoch sploštená, lebo všetky postavy bez ohľadu na vzdelanie rozprávajú rovnako (Kořínek, 2020, s. 113).⁹

Z pohľadu slovenskej prekladateľskej školy by sa takýto postup hodnotil ako nekonceptný, čo je celkom vážna výhrada, lebo ak sa preklad označí za bezkonceptný, pre príslušníkov školy je to synonymum slova „neumelecký“, subštandardný. Konceptnosť nie je vynálezom slovenskej prekladateľskej školy; má skôr charakter všeobecne platného zákona pre oblasť umeleckého prekladu. Konceptnosť slovenskej prekladateľskej školy je determinovaná jej zásadami (Ferenčík, 1982, s. 57–58). Pri takomto postupe sa preto vynára otázka, prečo redaktor českého prekladu¹⁰ túto dištinkciu príznakového a nepríznakového jazyka neustrážil.

Na druhej strane treba tiež akceptovať, že český preklad prichádza do iných okolností prijímajúceho prostredia s odlišnými konvenciami a očakávaniami – je taký, aký je, lebo s týmito konvenciami korešponduje.

⁹ O. Kořínek tiež poznamenáva, že vzdelaní českí čitatelia nie sú z takéhoto prekladového postupu nadšení, hoci na Slovensku sa traduje, „aký je český [preklad] fajn, a slovenský preklad je o ničom, slabý“ (Kořínek, 2020, s. 113).

¹⁰ V tiráži sa uvádza, že edíciu vedie Eva Slámová, ktorá je v záverečnej tiráži uvedená ako „odpovedná redaktorka“.

Literatúra:

- BACHLEDOVÁ, M. (2018): *Ideológia v paratextoch k prekladovej literatúre 1968 – 1989*. Banská Bystrica: Belianum.
- FERENČÍK, J. (1982): *Kontexty prekladu*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- GAVUROVÁ, M. (2016): Subjektívne a objektívne aspekty redakcie prekladu (O slovenskom preklade románu Cormaca McCarthyho *No Country for Old Men*). In: *Jazyk a kultúra*, 7/27–28, s. 22–38.
- GROMOVÁ, E. – MŮGLOVÁ, D. – MUNKOVÁ, D. (2019): Avantgardný vedecký prínos Jiřího Levého a Antona Popoviča v kontexte súčasného translatologického vývoja. In: I. Kupková – Z. Fišer (eds.): *Jiří Levý: zakladateľ československej translatológie*. Brno: Masarykova univerzita, s. 15–25.
- JETTMAROVÁ, Z. (2016): *Mozaiky prekladu. Translation Mosaics: K 90. výročiu narodenia Jiřího Levého*. Praha: Karolinum.
- KNITTLOVÁ, D. (2004). O kreativite prekladateľa umelckého textu. In: M. Hrdlička – E. Gromová (eds.): *Antologie teorie umelckého prekladu*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravskej univerzity, s. 191–196.
- KOŘÍNEK, O. (2020): Na slovíčko s Otakarom Kořínkom. In: M. Biloveský – M. Kubuš (eds.): *Na slovíčko s prekladateľom*. Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica, s. 109–128.
- LEVÝ, J. (1963): *Umění prekladu*. Praha: Československý spisovateľ.
- LEVÝ, J. (1983): *Umění prekladu*. Praha: Panorama.
- McCARTHY, C. (2005): *No Country for Old Men*. New York: Alfred A. Knopf.
- McCARTHY, C. (2007): *Tahle země není pro starý*. Preklad: David Petrů. Praha: Argo.
- McCARTHY, C. (2013): *Táto krajina nie je pre starých*. Preklad: J. Gavura. Bratislava: Slovart.
- MUSILOVÁ-OLEHLOVÁ M. (2021): Obecná čeština v prekladovej literatúre a její recepcie s prihľadnutím k súčasnej praxi. V tlači.
- NAGY, L. (2021): Preklady z angličtiny a do angličtiny po roce 1989 – asymetrie, ideologie, diskurs. V tlači.
- NIDA, E. A. – TABER, Ch. R. (1974): *The theory and practice of translation*. Leiden: E. J. Brill.
- ORAVCOVÁ, A. (2001): Slovenčina v redakčnej praxi. In: A. Rády (ed.): *Internetový translatologický zborník 1*, s. 13–15.
- PAPOUŠEK, V. (2021): Subverze negací (Preklady americkej „hard boiled school“ v kultúrnom kontextu šesdesiatych let). V tlači.
- PECIAR, Š. (1952 – 1953): K diskusii o prekladaní. In: *Slovenská reč*, 18/5–6, s. 155–160.
- POPOVIČ, A. (1983b): *Originál/preklad. Interpretáčnā terminológia*. Bratislava: Tatran.
- RAKŠÁNYIOVÁ, J. (2010): O prierezovom myslení v translatológii. In: *Translatologica Ostraviensia V. Sborník z konferencie „Den s prekladem“ (Ostrava 2010)*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, s. 60–67.
- RUBÁŠ, S. (ed.) (2012): *Slovo za slovom. S prekladateľmi o prekládání*. Praha: Academia.
- SLANČOVÁ, D. – SOKOLOVÁ, M. (1994): Variety hovorenej podoby slovenčiny. In: J. Mlacek (red.): *Studia Academica Slovaca 23. Prednášky XXX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Stimul, s. 225–240.
- ŠEBESTA, J. (2010): Slovenská či česká škola – kedy a prečo. In: A. Keníž (ed.): *Letná škola prekladu 8. Prekladateľ, redaktor, editor*. Bratislava: AnaPress, s. 59–65.
- ŠTÍCHA, F. (2019): *O věrnosti prekladu*. Praha: Academia.
- VINAY, J.-P. – DARBELNET, J. (1995): *Comparative stylistics of French and English. A methodology for translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- ZEHNALOVÁ, J. et al. (2015): *Kvalita a hodnocení prekladu: Modely a aplikace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Summary

Infidelity in Czech. Czech and Slovak translation school for Cormac McCarthy's novel *No Country for Old Men*

Ever since Cicero's distinction between the *Ut interpres* and *Ut orator* methods, the problem of fidelity in translation has been addressed by many translation scholars. By comparing the Slovak and Czech translations of Cormac McCarthy's novel *No Country for Old Men* the paper seeks answers to the question of to what extent is fidelity to the original preserved in both translations. The analysis shows that the Slovak translator respects and preserves the language distinction that is to characterize novel characters. He follows the rules of the Slovak school of translation, namely the rule of formal identity which calls for the preservation of formal elements that have a certain function. The functional use of standard and non-standard elements in Slovak translation at the places, where they were used in the original, respects the principles and guidelines of the Slovak school of translation. On the other hand, the Czech translation does not preserve the original style and uses non-standard forms where there were not used in the original. This way it ignores the language distinction among the novel characters. The reason why the Czech translator gave up on the distinction might be the conventions in the target culture and the target reader's expectations that the Czech translator wants to meet.

Štúdia vznikla v rámci projektu KEGA 010PU-4/2020 Interaktívna štylistika – analýzy a syntéza.